

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет психолого-педагогічний
Кафедра практичної психології

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Мірошник З.М.

Реєстраційний № _____

« ___ » _____ 2023 р.

« ___ » _____ 2023 р.

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ СПРИЙНЯТТЯ ОБРАЗУ БАТЬКІВЩИНИ

Кваліфікаційна робота

студентки групи *ЗПП-19*

ступінь вищої освіти бакалавр

спеціальності 053 Психологія

Рац Анни Дмитрівни

Керівник

доктор філософії з психології

Давоян Є. Е.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

Члени ЕК _____

Кривий Ріг – 2023

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, **Рац Анна Дмитрівна**, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним «Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету» ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Підпис

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
....	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ОБРАЗУ БАТЬКІВЩИНИ	
1.1. Образ Батьківщини як предмет психологічного дослідження.....	7
1.2. Гендерні особливості формування образу Батьківщини.....	12
Висновки до першого розділу.....	19
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПРИЙНЯТТЯ ОБРАЗУ БАТЬКІВЩИНИ.....	20
2.1. Організація та методичне забезпечення емпіричного дослідження гендерних особливостей сприйняття образу Батьківщини.....	20
2.2. Зміст та інтерпретація результатів емпіричного дослідження.....	26
2.3. Система формування адекватного образу Батьківщини	31
Висновки до другого розділу.....	35
ВИСНОВКИ.....	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	39
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Сучасні етноцентричні зміни українського суспільства, викликані війною, призводять до трансформацій в етнічній свідомості та самосвідомості. Сучасні українці мають ознаки зміни системи цінностей, що ґрунтується на перегляді ставлення до історії, значущих подій та видатних постатей української нації. Тенденція до етнічної консолідації створює підстави для змін етнічної свідомості загалом та історичної пам'яті як одного з системоутворюючих її складників. Образ Батьківщини є системоутворюючим в процесі консолідації нації та забезпечує можливість ототожнення людиною себе з іншими, подібними до себе і, таким чином, дозволяє долати низку внутрішньоособистісних тривог - як от швидкоплинність життя, обмеженість, невдачі.

Разом з тим, загальнонаціональна ідея "перемоги", акумулюючи досвід та породжуючи групові дії людей, по-різному сприймається кожним українцем, призводить до системи переконань відносно власної етнічної належності - етнічної ідентичності. Беззаперечним лишається представлення гендерної диференціації суспільства і, відтак, гендерне маркування призначення жінок та чоловіків у функціонуванні суспільства. Гендерні відмінності в поведінці, соціальних ролях та особистісних характеристиках спричинені соціально-культурними чинниками. Феномен війни формує відмінні очікування від представників різних соціальних ролей та статусів.

Низка сучасних досліджень присвячена вивченню особливостей людини як члена певної спільноти, носія її характерних рис. Однак питання співвідношення різних належностей - ідентичностей між собою залишається відкритим. Окремі дослідження взаємозв'язку етнічної ідентичності та професійного самовизначення знаходимо в працях Р.В.Мотрук. Дослідження характеру взаємозв'язку, ймовірність взаємообувленості гендерної та етнічної ідентичностей може відкрити нові шляхи розвитку компонентів етнічної свідомості.

У зв'язку із зазначеним набуває актуальності дослідження гендерних особливостей сприйняття образу Батьківщини сучасними українцями.

Дослідження національної свідомості українців, її окремих складників знайшли активної уваги науковців після 1991 року. Так одні з перших досліджень психології українців пов'язане з працями відомих педагогів (М.Стельмаховича, М.Фіцули, М.Чепіль та ін.) з формування національної свідомості в дітей та молоді. Феноменологічні засади відносно сутності національної свідомості та ідентичності були представлені в працях Л. І. Божович, М. Й.Боришевського, О. М. Лозової, А. М. Львовичкіної, В. С. Мухіної, В. М. Павленко, А. В. Фурман, М. В. Фурса, Г.Г. Шпета та ін. Гендерна ідентичність була предметом досліджень Ш. Берн, Ф.Л. Джеймс, К. Хорні, І.С.Кона, Т.В. Бендас.

Не дослідженим залишається питання гендерних особливостей сприйняття образу Батьківщини.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження гендерного аспекту сприйняття образу Батьківщини сучасними українцями.

Об'єкт дослідження: образ Батьківщини

Предмет дослідження: гендерні особливості сприйняття образу Батьківщини сучасними українцями.

Відповідно до мети та предмету дослідження було поставлено наступні *завдання*:

1. Вивчити психолого-педагогічну літературу з проблеми формування образу Батьківщини, структури даного концепту.

2. Охарактеризувати гендерні маркування сприйняття образу Батьківщини.

3. Проаналізувати методологічні засади етнопсихологічного дослідження та укласти програму діагностичного виміру гендерних особливостей сприйняття образу Батьківщини.

4. Провести діагностику та порівняти результати показників особливостей сприйняття образу Батьківщини представниками жіночої та чоловічої статі.

5. За результатами діагностики укласти систему просвітницько-профілактичних заходів з формування адекватного образу Батьківщини сучасних українців.

Для досягнення мети та розв'язання поставлених задач було використано наступні *методи дослідження*: теоретичні - аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація теоретичних даних для уточнення сутності концепту досліджуваної проблеми; емпіричні – констатувальний експеримент, опитування, психодіагностичний метод (шкала експрес-оцінки почуттів, пов'язаних з етнічною належністю М.М.Лебедева, методика дослідження типів етнічної ідентичності Г.У. Солдатової та С.В. Рижової; кількісної обробки даних – визначення середніх значень, кореляційний аналіз.

Експериментальною базою дослідження виступив Криворізька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів 52 Криворізької міської ради. Загалом у дослідженні взяли участь 25 учнів 9-10 класів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ОБРАЗУ БАТЬКІВЩИНИ

1.1. Образ Батьківщини як предмет психологічного дослідження

Етнічна складова Я-концепції співвідноситься із загальним розумінням соціального буття людини, її належності до різних соціальних груп, що бере свій початок з перших етапів онтогенезу. Так, процеси соціалізації та інкультурацію, що тривають протягом життя людини, забезпечують становлення та розвиток особистості шляхом долучення до культурної спадщини, надбань соціокультурного розвитку людства. Ідентифікація з малими та великими соціальними групами передбачає включення окремої особистості в колективну діяльність таксономічного рівня, що дозволяє відчувати себе частиною групи, нації, людства [20].

Роботи І.С. Вироста, П.І. Гнатенка, М.О. Шульги [3; 6; 22], присвячені вивченню процесу етнічної ідентифікації, дозволяють припустити системоутворюючий характер конструкту “Образ Батьківщина”, що дозволяє здійснити когнітивно-афективну оцінку себе та нації, членом якої себе вважає особистість. Система уявлень про історичні, соціальні, економічні, релігійні, культурні та інші особливості нації дозволяють сформувавши когнітивний рівень образу Батьківщини. Система уявлень про Батьківщину може мати як вербальну, як і невербальну форму, вміщувати і позитивні, і негативні конструкти або набувати нейтральності, амбівалентності.

Образ Батьківщини формується в процесі соціалізації та інкультурації і бере початок з малої соціальної групи - родини. Ці знання про місце свого народження та життя сприяють усвідомленню цінності та унікальності Батьківщини. У процесі зростання та розвитку соціальний простір індивіда розширюється - з'являються нові соціальні інститути, що є ціннісно-нормативною базою формування етнічної ідентичності. Детального вивчення дістало питання розвитку етнічних складових свідомості особистості в працях Ж.Піаже. Вчений виокремлює два такти процесу етнічної ідентифікації, а саме:

1. Формування образу Батьківщини та себе як представника нації, носія її характеристик та рис.
2. Формування образу образу "Інших країн" та "чужинців".

Показником сформованої етнічної ідентичності Ж. Піаже виділяє когнітивну модель пов'язану з формуванням поняття (образу) Батьківщини [18]. Формування когнітивної моделі, що лежить в основі етнічної ідентифікації проходить, на думку вченого, такі етапи:

- *перший етап* припадає на початок шкільного навчання і детерміноване референтністю родини та безпосереднього соціального оточення. На цьому етапі уявлення про власну етнічну належність мають фрагментарний та дифузний характер, образ Батьківщини не стійкий та не оформлений.
- *другий етап* охоплює молодший шкільний вік і передбачає здатність особистості до етнічної диференціації - розрізнення "своїх та чужих" шляхом фіксації території, мови.
- *третій етап* (10-11 років) є завершальним у формуванні чіткої системи уявлень про історію та культуру власної нації, що дозволяє вирізнити її з-поміж інших та ототожнювати себе з іншими представниками нації.

Розмежовуючи етнічну та національну ідентичності, П.В.Мироненко пропонує три рівні етнічного ідентитету [10]:

- 1) етнічний (біологічні зв'язки, походження);
- 2) національний, або культурний (національний аспект);
- 3) націю (пов'язане з державністю, має політичний контекст).

Вчений виокремлює громадянську форму ідентифікації серед індивідуальної та суспільної, пов'язуючи її з усвідомленням себе представником держави.

Розмежування на “ми” та “вони” стає можливим шляхом усвідомлення етнічних кордонів - меж етнічності в якості мови, елементів культури, звичаїв, етнічних стереотипів. Останні за визначенням П.В.Мироненка є дієвими інструментами і формування етнічності, і процесу упізнавання та розмежування на “своїх” та “чужих” [10]. *Такі етнічні маркери формують образ типового представника власного етносу, образ етносу - Батьківщини загалом.*

Ототожнення себе з кожною із соціальних груп є динамічним процесом, а, отже, може набувати змін. Етнічні складові психіки людини набувають змін під впливом зовнішніх впливових факторів, а саме:

- внутрішньоетнічна комунікація - інкультурація, трансмісія культурна;
- міжетнічна взаємодія - дифузія культури, асиміляція, деформація етнічної ідентичності.

Механізми інкультурації та трансмісії змістовно представлені в процесі соціалізації і забезпечують включення особистості в етнічну групу, набуття нею етнічних ознак шляхом формування образу власної етнічної групи - образу Батьківщини.

Інкультурація триває все життя та проходить в два етапи (за М.Херсковіц):

- дитинство - особистість виступає суб'єктами впливу дорослих, хоча не є активним творцем елементів культури, що транслуються, а виступає скоріше “інструментом ніж гравцем”;
- зрілість - особистість виступає активним суб'єктом власної інкультурації, що виявляється в можливості обирати елементи культури для інтеріоризації, пізнавати та творити “нове” шляхом дискусій та власної творчості [25].

Трансмiсія культурна є механiзмом трансляції культурного (загальноетнічного) спадку між поколіннями (вертикальна трансмісія), між однолітками (горизонтальна трансмісія) або опосередковано через різні соціальні інститути (непряма трансмісія).

Міжетнічна взаємодія є джерелом закріплення етнічних стереотипів та установок і може призводити як до асиміляції (вільної або примусової), так і закріплення переконань щодо “своїх та чужих”. Так, на думку норвезького антрополога Ф.Барта [24], основою консолідації етносу, що відбувається всупереч асиміляції є культура. Саме культура дозволяє особистості співвідносити свою етнічну групу з іншими. Вчений стверджує, що саме представники етносу, будучи носіями його ключових характеристик та ознак, легітимізують етнічні маркери та створюють умови подальшого існування етносу. Таким чином образ Батьківщини є системоутворюючим компонентом етнічної психології, що поруч з історичною пам'яттю закладає основу етнічної консолідації та розвитку етносу.

Підсумовуючи зазначене, можна стверджувати, що образ Батьківщини є стійким етнічним маркером, що утворюється в процесі соціалізації та є механізмом творення етносу, збереження його самобутності та унікальності.

Образ Батьківщини вміщує систему уявлень про власну країну, які, разом з тим, підкріплюються емоційними переживаннями, почуттями відносно культурних феноменів - явищ, процесів та історичних подій. Таке розуміння дозволяє припустити двоскладову структуру образу Батьківщини, що вміщує когнітивний та афективний компоненти.

Образ Батьківщини є складовою етнічної свідомості та етнічної ідентичності, вікові особливості формування яких достатньо представлені і в закордонних, і в українських дослідженнях. Так, дослідження детермінант формування етнічної свідомості українських учених [2; 23] наділяють цінністю активну участь особистості у громадському житті, декламування свого етнічного Я. У зв'язку із зазначеним, різним видається соціальний простір для демонстрацій активної етнічної позиції, що складається в умовах війни для сучасних українців чоловіків та жінок. Гендерні стереотипи визначають та транслують закріплені гендерні ролі - як от “воїна” та “берегині” створюючи, тим самим очікування відносно місця та функцій представників обох статей в актуальних, для України, подіях. Разом з тим, долучаючись до участі у військових діях жінок створюють підстави для утворення суперечності образів фемінності та маскулінності, що створює підстави для “розмиття” гендеру “на війні”.

Долучаючись до військових дій напряду (будучи військовослужбовцем) або відстоюючи кордони та незалежність країни продовжуючи звичну для себе працю, сучасні українці набувають змін образу Батьківщини, шляхом інтенсифікації його афективними образами та ентцентричними уявленнями. Отже відмінність складових образу Батьківщини в сучасних українських чоловіків та жінок постає актуальним запитом дослідження.

1.2. Гендерні особливості формування образу Батьківщини

Гендерна ідентичність є соціокультурним конструктом адже формується під впливом соціальним норм та культурних вето, що в умовах різних епох відмінні. Поруч з іншими складовими Я-концепції, гендерна ідентичність є базовою характеристикою особистості, вміщенням чоловічих та жіночих рис.

Гендерні особливості формування образу Батьківщини бачимо вірогідним зафіксувати шляхом аналізу описаних відмінностей між чоловіком та жінкою за результатами досліджень учених.

Коло наукових досліджень з питань гендеру дозволяє отримати знання про систему організації не лише соціальної рівності/нерівності, а й вимір соціальних стосунків, що вибудовуються між чоловіком та жінкою керуючись ідеологічними, соціологічному, а інколи й законодавчими механізмами.

Так, О.Вороніна пропонує три напрямки розуміння гендеру:

- гендер як соціальний конструкт, що зумовляє формування інтерактивної чи соціоінституційної моделі соціальних відносин, розподілу ролей шляхом соціалізації та стереотипізування;
- гендер як стратифікаційної категорії або процес диференціації з наступними соціо-культурними наслідками;
- гендер як культурна метафора у філософських і постмодерністських концепціях.

У будь-якому разі, поняття “гендер” є мультидисциплінарним та відсилає до розуміння ознак та характеристик, що є результатом порівняння представників жіночої та чоловічої статі.

Погляд на гендер як систему уявлень визначає його функціонал у наступному:

- гендерна ідентифікація і, як результат, - прийняття статевої та гендерної ролі, а отже фіксація своєї відповідності соціальним нормам та очікуванням від представника певної статі / гендера;
- гендерна стереотипізація як формування системи стійких, але достатньо обмежених та частково помилкових уявлень про представника гендеру.

Гендерна ідентичність, будучи однією з провідних складових Я-концепції, формується в процесі соціалізації та інкультурації і не завжди проходить нормативно. Так, усвідомлюючи власну належність до певної статі, людина, яка відчуває невідповідність соціальним стереотипом, що транслуються в суспільстві відносно чоловіків і жінок, може випробовувати нереалізованість та невпевненість. Отже гендерна ідентичність, як і етнічна, продукт соціокультурного розвитку людини її залученості до суспільства та трансльованих ним правил і норм.

У контексті зазначеного, слід відмітити, що будь-яка соціальна роль має гендерний контекст, що формується у вигляді очікувань суспільства відносно системи дій і функцій, що повинен виконувати представник певної статі (носій гендеру). Разом з тим некоректно було б зазначати про існування визначеної (закріпленої назавжди) чоловічої чи жіночої ролі. Мова йде про можливі варіації функціоналу у виконанні ролі чоловіком або жінкою. Однак на закріплення ролей за носієм певного гендеру значний вплив чинить соціокультурний розвиток суспільства та актуальні події, з якими воно зіштовхується.

Так, з дитинства, особистість людини набуває трансформаційних змін які накладає гендерна соціалізація. Будучи представником певної статі кожна особистість проходить соціокультурний розвиток шляхом механізму заохочення та покарання, що застосовуються відповідно бажаних (очікуваних) для певної статі моделей поведінки та дій. Таким чином здійснюється статево-рольове програмування, як елемент життєвого сценарію людини (Е.Берн), що призводить до підкорення директивам та заборонам які накладають на життєдіяльність людини гендерні ролі.

Історично склалися відмінності в гендерних ролях, що підтримуються та транслуються в усіх суспільствах. Так, очікуваними та соціально-схвальними ролями для жінки є ролі матері, виховательки, доглядальниці, господині, що у сучасні часи може поєднуватися з роботою, але не замінюється нею. Для чоловіків поширеними все ще лишаються ролі батька, годувальника, захисника, лідера. Уже тут, у фіксації типових гендерних ролей знаходимо посил до етнічності, що пов'язуємо з наявністю ролі “захисник” у гендері чоловік. Ця роль, на нашу думку, наділена додатковою етнічною семантикою, що за умов війни актуалізується та може посідати домінуючі позиції з-поміж інших. Усвідомлюючи себе захисником, чоловікам стає притаманне наділення Батьківщини більшою значимістю, підкреслення власного внеску та фіксація себе частиною більшого - нації.

Підтвердження зв'язку гендерного та етнічного конструктів знаходимо в дослідженні А.Гафіатуліної [5] присвяченому дослідження процесу формування національної свідомості студентів. Дослідниця зауважує на статево-психологічній ознаці нації, аналізуючи результати дослідження за факторами “маскулінність” / “фемінність”. Розділяючи вибірку досліджуваних на чотири групи згідно з регіоном проживання (захід, схід, північ, південь), науковець приходить до висновку, що в трьох з чотирьох досліджуваних вибірках нація характеризується за ознакою маскулінності-фемінності, у двох з яких наділяється ознаками маскулінності (шкалами мужній, вільний, могутній, цілий).

На гендерних відмінностях у культурно-ціннісних орієнтаціях та етнічній ідентичності українців зауважує О.Рибак [17]. Науковець фіксує статистично значущі відмінності за показниками традиційна культура розвиток себе, активні соціальні контакти, безпека, індивідуальної та нормативної цінності гедонізм та ін. Вчена відзначає, що жінки, у порівнянні з чоловіками, більш консервативні у зв'язку з чим, орієнтовані на минуле, традиції, історію своєї країни, а також “більше фруструються потреби у безпеці, відтак цінності безпеки зростають, і не лише власної безпеки, але й безпеки близьких людей, національної безпеки та спокою” [17, с.94]. Окрім цього, О.Рибак вдалося встановити відмінності в показниках етнічної ідентичності українських жінок та чоловіків. Так, порівнюючи особливості сформованості та вираженості різних типів етнічної ідентичності за статтю, вчена дійшла висновку, “що досліджувані жінки, у порівнянні з чоловіками, мають значущо вищий рівень показника етнічне злиття (Мж=7,5, Мч=6,8). А чоловіки мають значущо вищий рівень показника етнічна індиферентність (Мж=9,9, Мч=10,7) та невизначеності етнічної ідентичності (Мж=8,2, Мч=9,5)” [17, с.94].

Розуміння специфіки гендерних особливостей образу Батьківщини ми пов'язуємо через тлумачення світосприйняття як ідентифікованого людиною світосприйняття. Так, усе з чим так або інакше зустрічається людини, всі речі та явища, а також система зв'язків в які вона включається, - спричиняє специфічні життєві переживання [7]. Ці життєві переживання дозволяють оформити реальність людини, опредметити її, “заземлити”. Оформлення образу Батьківщини, процес формування уявлень про власну країну проходить у чоловіків відмінно ще й у розумінні специфічних, для чоловічої статі, військових ініціатив, що супроводжуються різними ритуалами, такими, як: присяга, парад, військові навчання тощо. зазначене дозволяє міркувати про військову діяльність як елемент культури, який, однак, здебільшого доступний чоловікам.

Результати теоретичних розвідок та аналізу досліджень сучасних учених дозволяють визначити наступні детермінанти формування гендерних особливостей сприймання образу Батьківщини. Ключові з них наступні:

1. Соціокультурні ролі та очікування: у ряді культур і суспільств можуть існувати стереотипні уявлення про ролі жінок і чоловіків щодо сприймання образу Батьківщини. Наприклад, можуть існувати очікування, що чоловіки мають виявляти більший рівень національної патріотичності, включаючи військову службу, захист території та виявлення героїзму, тоді як жінки можуть бути сприйняті в ролі матері та виховательки патріотичних громадян, або виконувати роль підтримки військових зусиль. Ці ролі та очікування можуть вплинути на сприймання образу Батьківщини різними гендерними групами.

2. Соціальні стереотипи: соціальні уявлення про жінок та чоловіків, пов'язані з образом Батьківщини, також можуть вплинути на сприйняття цього образу. Наприклад, може існувати уявлення, що жінки мають виявляти більшу емоційність, чутливість та схильність до мирних дій, тоді як чоловіки мають виявляти силу, мужність та воїнські якості. Ці стереотипи можуть впливати на сприйняття образу Батьківщини та роль гендеру в патріотичних вчинках.
3. Історичний контекст (історична спадщина): історія країни або народу може мати різний вплив на сприйняття образу Батьківщини залежно від гендеру. Наприклад, історичні події, які пов'язані з боротьбою за незалежність або захистом національних цінностей, можуть впливати на сприйняття образу Батьківщини як героїчної, сильної або захисної. Це може впливати на те, як чоловіки та жінки сприймають свою роль у національній ідентичності, як вони взаємодіють з історичними символами або як їм відводиться роль в національному наративі.
4. Стосунки з державою: гендерні ролі можуть також впливати на стосунки з державою та сприймання ролі держави в житті особистості. Наприклад, жінки можуть мати особливі сприйняття щодо взаємодії з державними органами, політичної участі, або сприйняття державних символів. Ці стосунки можуть впливати на сприймання образу Батьківщини та рівень патріотизму у жінок порівняно з чоловіками.
5. Соціокультурні вимоги: у деяких культурах можуть існувати соціокультурні вимоги щодо ролі жінок та чоловіків в патріотичних проявах. Наприклад, у деяких культурах жінкам може бути приписана роль піклувальниць про дім та родину, тоді як чоловікам відводиться активніша роль.

6. Політична участь: гендер може впливати на політичну участь та заангажованість у справах Батьківщини. Наприклад, в деяких культурах чи національних спільнотах можуть існувати соціальні норми, які обмежують жінок у політичній діяльності або громадському житті. Це може вплинути на сприйняття жінками образу Батьківщини та їхню участь у формуванні національної ідентичності.

У зв'язку із зазначеним, можемо припустити гендерні відмінності у змісті образу Батьківщини, що можуть виявлятися в наступному:

- в образі Батьківщини чоловіків буде домінувати когнітивний компонент, система уявлень та знань про власну націю, культуру, її історію та традиції. Тоді як в жінок - афективний компонент образу Батьківщини, наділений емпатійними переживаннями та національними почуттями. Разом з тим припускаємо, що переживання війни українською нацією може призводити до загострення національних почуттів, які, на відміну від почуттів окремої людини, спрямовані на саму націю - підтримку групової єдності та величі. Такий погляд на національні почуття сучасних українців дозволяє припускати достатньо емоційного підкреслення етнічної належності як жінок, так і чоловіків-українців;
- образ Батьківщини чоловіків може тяжіти до еталонного (етноцентричного), що пов'язане з актуалізацією ролі “захисник” у сучасних чоловіків. І, у такому разі, призводити до етнічної інтолерантності.

Виокремлені гендерні особливості образу Батьківщини потребують емпіричного підтвердження та обґрунтування.

Висновки до першого розділу

Аналіз літератури з проблеми дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Образ Батьківщини соціогенний конструкт, що є результатом входження людини в суспільство та культуру - соціалізації та інкультурації. Будучи складовою етнічної свідомості, образ Батьківщини є основою етнічної ідентифікації особистості. Разом з тим цей конструкт у повній мірі оформляється за результатами етнічної ідентифікації та диференціації, що дозволяє розмежовувати людей на “своїх” та “чужих”. Вміщуючи систему емоційно-забарвлених уявлень, образ Батьківщини, а отже вміщує когнітивну та афективну складові. Підсумовуючи зазначене, можна стверджувати, що *образ Батьківщини є стійким етнічним маркером, що утворюється в процесі соціалізації та є механізмом творення етносу, збереження його самобутності та унікальності.*

2. Гендерна та етнічна ідентичності є провідними складовими Я-концепції особистості, що дозволяють людині презентувати себе виконуючи визначені соціальні ролі. Гендерний розвиток накладає відбиток на особливості образу Батьківщини особистості через стереотипізацію сприймання рольового репертуару чоловіків і жінок і, відповідно, різні соціальні очікування від представників обох гендерів. В умовах війни окремі гендерні ролі актуалізуються набуваючи ознак домінуючих та значимих. Так, гендерна роль “захисник” є більш вираженою в умовах війни та, на нашу думку, може бути поширеною серед сучасних українських чоловіків. Актуалізація цієї гендерної ролі може призводити, на нашу думку, до підкреслення гендерної відмінності в образі Батьківщини як еталонного зразка в чоловіків, що, разом з тим, більш раціональний у порівнянні з образом Батьківщини жінок.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПРИЙНЯТТЯ ОБРАЗУ БАТЬКІВЩИНИ

2.1. Організація та методичне забезпечення емпіричного дослідження гендерних особливостей сприйняття образу Батьківщини

Діагностика гендерних особливостей сприймання образу батьківщини може включати різні методи і підходи, залежно від мети, контексту та області дослідження. Так, до основних шляхів пізнання складових етнічної свідомості можна віднести:

1. Опитувальники або анкети можуть використовуватися для збору даних про сприйняття образу батьківщини. Анкети можуть містити запитання, спрямовані на оцінку емоційного зв'язку, культурної ідентичності, сприйняття географічного ландшафту, соціальних та політичних факторів, особистих досвідів, впливу медіа та освіти тощо. Анкети можуть бути стандартизованими, що дозволяє проводити кількісний аналіз результатів, або нестандартизованими, що надає можливість отримати якісну інформацію.

2. Інтерв'ю може бути використано для глибшого розуміння особистих переживань та думок щодо сприйняття образу батьківщини. Квалітативні інтерв'ю можуть допомогти дослідникам збирати більш деталізовану інформацію про емоційний зв'язок, культурну ідентичність, особисті досвіди та інші фактори, що впливають на сприйняття образу батьківщини.

3. Біографічні інтерв'ю може допомогти збирати якісні дані про особисті досвіди, спогади та емоційні зв'язки з батьківщиною. Інтерв'ю можуть бути структурованими або напівструктурованими, залежно від вимог дослідження, і можуть включати питання про різні аспекти сприйняття образу батьківщини, такі як культурна ідентичність, географічні особливості, особисті досвіди, емоційні реакції та інші.

4. Проективні методи, такі як техніка асоціативних карт або метафоричних карток, можуть використовуватись для вивчення несвідомих аспектів сприйняття образу батьківщини. Ці методи можуть допомогти виявити глибинні переживання, мотиви, та асоціації, які пов'язані з батьківщиною.

5. Аналіз літератури та медіа, творів мистецтва та інших джерел, що стосуються сприймання образу батьківщини в конкретному культурному, соціальному середовищі (контент-аналіз). Це може допомогти виявити сприйняття образу батьківщини, яке формується через медійні репрезентації.

Організація етнопсихологічного дослідження включає кілька етапів, таких як планування, проведення дослідження та аналіз результатів. Основні кроки організації етнопсихологічного дослідження включають наступні етапи:

1. Визначення цілей дослідження: Перший крок у проведенні етнопсихологічного дослідження - це чітке визначення цілей дослідження. Перший етап дослідження (жовтень 2022р. - січень 2023 р.), метою якого було укладення наукового апарату дослідження, визначення феноменології понять, що складають предмет дослідження.

2. Розробка дослідницького плану та збір даних: після визначення цілей дослідження, дослідник розробляє дослідницький план, включаючи вибір методів дослідження, розробку психологічних інструментів (наприклад, анкет, інтерв'ю, спостереження) та визначення вибірки етнічних груп, які будуть досліджуватися. Наступним кроком є збір даних. Дослідник проводить дослідження відповідно до розробленого дослідницького плану, збирає дані з різних джерел, таких як анкети, інтерв'ю, спостереження або інші методи, в залежності від обраного підходу та дослідницького завдання. Другий етап дослідження (лютий-березень 2023 р.), метою якого було аналіз психодіагностичного інструментарію, укладення та реалізація програми психодіагностичного вимірювання гендерних особливостей сприймання образу Батьківщини юнаків.

3. Аналіз даних: Після збору даних, дослідник проводить аналіз даних, використовуючи відповідні статистичні методи та інші аналітичні підходи. Третій етап дослідження (квітень 2023 р.), метою якого була обробка та інтерпретація отриманих результатів діагностичного вимірювання, укладення висновків.

Останні дослідження вітчизняних учених (Н.О. Никончук, К.І. Хохлова, О.С.Рибак, М.-Л.А. Чепа, М.І. Савіна, С.Є. Солодчук, І. Ф. Аршава, Я.В.Гузь) дозволяють виокремити та описати методики вивчення етнічних особливостей психіки, гендерних особливостей етнічних конструктів.

Методика «Заверши картину» - діагностичний інструмент розроблений Н.О. Никончук та К.І. Хохловою у 2017 році [14]. Ця методика передбачає надання особистості незавершеного малюнка - контуру України на карті, який можна заповнити так, як вона бачить. Досліджуваний може використовувати різні кольори, форми, об'єкти та композиції, щоб виразити свої думки, почуття та уявлення про образ України. Отримані малюнки аналізуються з урахуванням різноманітних аспектів, таких як вибір кольорів, деталей, композиція, настрій, наявність символів та інші елементи. Інтерпретація результатів може дати відповіді на питання про ставлення особистості до себе та своєї Батьківщини, емоційний стан. Ураховуючи, що це проєктивна техніка, важливо використовувати методику "Заверши картину" в контексті інших діагностичних інструментів та джерел інформації для більш повного розуміння особистості та її психічного стану.

Шкала експрес-оцінки почуттів, пов'язаних з етнічною належністю, розроблена М.М. Лебедєвим, є інструментом, який використовується для оцінки почуттів та емоцій, пов'язаних з етнічною належністю особи. Вона може використовуватися в дослідженнях, спрямованих на вивчення етнічної ідентичності, культурних аспектів, стереотипів, дискримінації, толерантності та інших питань, пов'язаних з етнічними відносинами. Шкала М.М. Лебедєва містить питання «Які почуття викликає у вас приналежність до свого народу?», на яке респонденти відповідають на шкалі відповідей, таких як "позитивно", "нейтрально" та "негативно" (результати кодуються від 1 до 5 балів), щоб визначити їхні почуття та емоції, пов'язані з їхньою етнічною належністю. Вона може охоплювати такі аспекти, як гордість від своєї етнічної належності, комфорт у власній культурній спадщині, сприйняття стереотипів, дискримінацію або негативні відносини з іншими етнічними групами [16; 17].

Методика вираженості етнічної ідентичності Дж. Фінні MEIM (Multigroup Ethnic Identity Measure) відноситься до вивчення психологічних аспектів етнічної ідентичності, тобто процесу сприйняття та відчуття особою своєї належності до певної етнічної групи. Ця методика розроблена відомим американським соціологом Джоном Фінні, який вивчав етнічність, імміграцію, розмаїття культур та ідентичність. Методика Фінні допомагає дослідникам та психологам вимірювати рівень вираженості етнічної ідентичності у людей та вивчати різні аспекти цього поняття, такі як етнічні зв'язки, етнічні відносини, етнічна самосвідомість, етнічні переконання, та інші. Методика Фінні базується на соціокультурному підході до вивчення етнічної ідентичності, враховуючи її комплексний характер та взаємодію з соціальним середовищем. Одним з основних інструментів методики Фінні є шкала вираженості етнічної ідентичності, яка включає ряд питань, спрямованих на вимірювання різних аспектів етнічної ідентичності. Ці питання можуть стосуватися таких аспектів, як самооцінка своєї етнічної приналежності, ідентифікація з власною етнічною групою, ставлення до інших етнічних груп, важливість етнічної ідентичності у власному житті та інші [1; 16].

Методика оцінки позитивності та невизначеності етнічної ідентичності А.Н. Татарко, Н.М. Лебедева. Цей діагностичний інструмент спрямований на оцінку етнічної ідентичності та вміщує дві діагностичні шкали: емоційного компоненту (емоційної забарвленості) етнічної ідентичності; рівня усвідомленості власної належності до етнічної групи або міри невизначеності (амбівалентності) в етнічній ідентичності [16].

"Індекс толерантності" - це експрес-опитувальник, розроблений Г.У. Солдатовою, О.А. Кравцовою, О.Е. Хухлаєвим та Л.А. Шайгеровою, який використовується для вимірювання рівня толерантності особистості. Опитувальник має на меті виявити нахил особистості до прийняття різноманітних поглядів, культур, релігій, соціальних груп та інших форм різноманітності. Опитувальник *"Індекс толерантності"* може містити ряд питань або критеріїв, що оцінюють ставлення особистості до різних аспектів толерантності, таких як рівні прийняття різних культур, відносини з представниками різних соціальних груп, ставлення до релігії, рівень емоційної відкритості до різних точок зору тощо. Відповіді на питання або оцінки за кожним критерієм можуть використовуватися для розрахунку загального *"індексу толерантності"*, який відображає рівень толерантності особистості [15].

Методика дослідження типів етнічної ідентичності розроблена Г.У. Солдатовою та С.В. Рижовою вона базується на підходах, що використовуються в соціальній психології. Ця методика призначена для вивчення етнічної ідентичності людей і визначення їхніх стереотипів та установок щодо інших етнічних груп. Методика заснована на аналізі даних, зібраних у формі опитування. Методика складається з двох блоків запитань. Перший блок містить запитання про ставлення до власної етнічної групи, включаючи запитання про ідентичність з цією групою, зв'язок з предками, вірування, традиції і культуру. Другий блок містить запитання про ставлення до інших етнічних груп, включаючи запитання про стереотипи, установки і емоції щодо інших груп [17].

Ураховуючи предмет та завдання нашого дослідження, ми зупинилися на таких методиках, як: *шкала експрес-оцінки почуттів, пов'язаних з етнічною належністю, розроблена М.М. Лебедєвим; методика дослідження типів етнічної ідентичності Г.У. Солдатової та С.В. Рижової.*

2.2. Зміст та інтерпретація результатів емпіричного дослідження

Констатувальний експеримент було організовано на базі Криворізької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів 52 Криворізької міської ради. Вибірка досліджуваних складала 25 учнів 9-10 класів, серед яких 11-дівчат, 14 хлопців.

Психодіагностична програма вивчення гендерних особливостей вміщувала дві діагностичні методики, що було оформлені та запропоновані досліджуваним у вигляді гугл-форм. Крім цього, слід зазначити, що діагностика розпочиналася із короткої анкети-звернення, де досліджуваний міг зафіксувати гендерну та етнічну належність.

За результатами діагностики почуттів, пов'язаних з етнічною приналежністю (шкала М.М. Лебедева) отримали наступні результати (див. табл.2.1).

Таблиця 2.1.

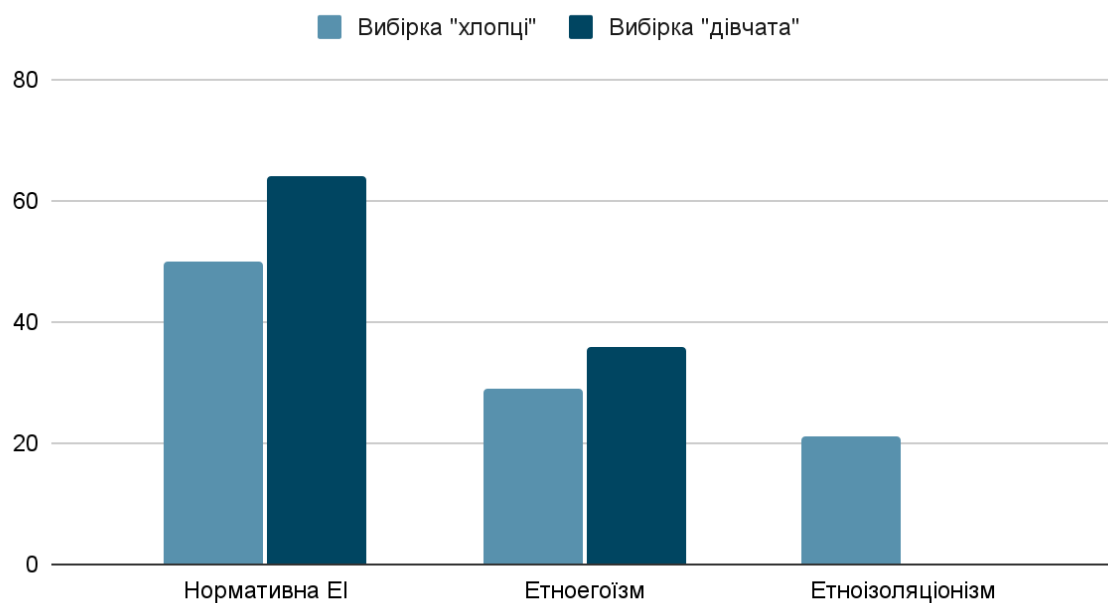
Результати діагностики за шкалою М.М. Лебедева

Шкала експрес-оцінки почуттів, пов'язаних з етнічною приналежністю	Показники вибірки “хлопці” у %	Показники вибірки “дівчата”у %
Гордість	71	73
Спокійна впевненість	29	27
Ніяких почуттів	-	-
Образа	-	-
Приниження	-	-

Результати експрес-оцінка почуттів, пов'язаних з етнічною належністю у вибірці “хлопці” та у вибірці “дівчата” виявилися подібними. Так, майже однаковим є розподіл між двома показниками, що знайшли вияв, а саме - “гордість” та “спокійна впевненість”. Відсутність інших показників шкали (“ніяких почуттів”, “образа”, “приниження”) вважаємо відповіддю на війну в Україні. Динаміка національних почуттів під час війни може бути досить складною і розмаїтою, залежно від багатьох факторів, таких як тип війни, тривалість, інтенсивність бойових дій, соціально-економічний контекст, культурні особливості та інші. Війна змусила національну спільноту поєднатися в обличчі загрози ззовні. Відчуття загрози призвело до зміцнення національних почуттів, зближення народу і формування єдності навколо спільних національних цілей та ідеалів.

Дослідження етнічної ідентичності за методикою Г.У.Солдатової, С.В.Рижової дозволяє зафіксувати провідні типи, серед яких виявилися наступні: нормативна (позитивна етнічна ідентичність) - поєднання позитивного ставлення до власного етносу з толерантним ставленням до інших етносів; етнотогоїзм - зосередженість на власному етносі, що сприймається і оцінюється як зразковий і може демонструватися у використанні фраз “ми” та “вони” з метою етнічної диференціації; етноізоляціонізм - надання переваги власному етносу у поєднанні з негативним ставленням до поліетнічності суспільства, міжетнічних шлюбів та ін. Розподіл типів етнічної ідентичності у вибірці “хлопці” та у вибірці “дівчата” представлені в діаграмі 2.1.

Типи етнічної ідентичності у %

Діаграма 2.1. Типи етнічної ідентичності за методикою Г.У.Солдатової, С.В.Рижової

Одержані результати суголосні з актуальною ситуацією війни, що переживає українська нація. Так, деструктивність в міжетнічних відносинах може впливати на трансформації етнічної самосвідомості. Відносини між етнічними групами, які характеризуються конфліктами, насиллям, дискримінацією або взаємною ворожнечею, можуть викликати негативні зміни в сприйнятті себе та власної етнічної ідентичності. Деструктивність в міжетнічних відносинах може сприяти формуванню негативних стереотипів, установок та емоцій щодо інших етнічних груп. Люди можуть почати відчувати ворожість або відчуження щодо інших груп, а також сильніше ідентифікувати себе з власною етнічною групою, відчувати загрозу своїй етнічній ідентичності і проявляти більш агресивну або ворожу поведінку відносно інших груп. Це може призвести до трансформації етнічної самосвідомості, включаючи зміни в сприйнятті власної етнічної групи, її цінностей, традицій та культури. Наприклад, люди можуть почати більше підкреслювати свою етнічну ідентичність, виступати за її переваги або вважати її вищою над іншими етнічними групами. Зазначене дозволяє обґрунтувати відсутність у вибірці досліджуваних таких типів ідентичності, як етнотолерантність та етнічна індіферентність та, разом з тим припускати подальшу динаміку етнічної ідентичності і ймовірність оформлення таких типів етнічної ідентичності, як етнофанатизм та етноізоляціонізм.

Окрім цього, діагностика типів етнічної ідентичності дозволяє зафіксувати гендерні особливості цього конструкту у сучасних юнаків. Так, тип етнічної ідентичності “етноізоляціонізм” представлений лише у вибірці “хлопці” у чисельності 21% від загальної обсягу цієї вибірки. Наявність цього типу ідентичності засвідчує існування тенденції до гіперідентичності, що може супроводжуватися зниженням показників етнічної толерантності та, на нашу думку, є результатом впливу соціальних (гендерних) ролей на сприймання образу Батьківщини та себе, як представника та носія етнічних особливостей.

Зазначене формулює запит на психологічний супровід процесу формування образу Батьківщини юнаків, що може бути реалізовано в просвітницько-профілактичних та корекційно-розвиткових заходах.

2.3. Система формування адекватного образу Батьківщини

Система формування адекватного образу Батьківщини учнів під час війни вимагає особливої уваги та підходу, оскільки воєнний час може викликати емоційний стрес, тривогу та нестабільність в житті дітей. Основними складовими процесу формування адекватного образу Батьківщини учнів під час війни є, на нашу думку, наступні напрямки роботи:

1. Інформаційна підтримка: Забезпечення об'єктивної, достовірної та зрозумілої інформації про ситуацію в країні під час війни. Це може включати використання спеціальних освітніх матеріалів, лекцій, бесід, які допоможуть учням зрозуміти важливі аспекти ситуації, такі як причини конфлікту, наслідки війни, роль Батьківщини в захисті своєї незалежності та суверенітету.
2. Психологічна підтримка: Забезпечення психологічної підтримки учнів, які можуть бути психологічно вразливі під час війни. Це може включати проведення групових чи індивідуальних консультацій з психологами, розмови з батьками та вчителями, які можуть надати підтримку та відповісти на питання, пов'язані зі ситуацією війни.
3. Розуміння миру та гуманітарні цінності: Залучення учнів до розуміння важливості миру, толерантності, взаєморозуміння та гуманітарних цінностей. Це може включати вивчення миротворчих ініціатив, роль дипломатії, міжнародних відносин та гуманітарної допомоги в розв'язанні конфліктів.
4. Виховання громадянської свідомості: Розвиток громадянської свідомості учнів, включаючи розуміння прав та обов'язків громадян, активну громадську позицію, відповідальність.

Профілактично-просвітницькі заходи психологічної служби школи можуть включати ряд дій та заходів, спрямованих на формування адекватного образу батьківщини учнів. Серед можливих заходів наступні [8; 11]:

1. Проведення психологічних тренінгів та лекцій для учнів, спрямованих на розвиток патріотичних почуттів, розуміння важливості власної культури та національної спадщини, формування глибокої поваги до своєї батьківщини.
2. Організація психологічних тренінгів та консультацій для батьків, щодо виховання патріотичних цінностей в сім'ї, розуміння важливості власної культури та національної спадщини, та сприяння в формуванні адекватного образу батьківщини у своїх дітей.
3. Організація національно-патріотичних заходів, таких як святкування національних свят, організація екскурсій до місць національної важливості, відвідування музеїв, які присвячені історії та культурі країни.
4. Проведення психологічних ігор, рольових ігор, театралізованих заходів, які сприяють емоційному зануренню у свою національну культуру, розумінню традицій та цінностей своєї батьківщини.
5. Сприяння розвитку культурної самосвідомості учнів шляхом організації музичних, художніх, літературних конкурсів та фестивалів, які сприяють виявленню творчих здібностей учнів.

Програма просвітницько-профілактичних заходів з формування адекватного образу Батьківщини сучасних українців покликана розв'язати низку завдань, серед яких наступні [11; 19]:

1. Рефлексія власної етнічної ідентичності: допомогти учням розуміти та оцінювати їх власну етнічну ідентичність, включаючи її складові, роль в їхньому житті та взаємодії з іншими, включаючи власні переконання, стереотипи, упередження, переживання та досвіди, пов'язані з їх етнічним походженням.
2. Розвиток етнічної компетентності: розвиток етнічної обізнаності та досвідченості, включаючи навички міжкультурної комунікації, розуміння різних культурних норм та цінностей, відкритість до різноманітності, розуміння впливу культури на поведінку та сприяння взаєморозумінню та співпраці між різними етнічними групами.
3. Розуміння соціокультурного контексту: розвиток здатності до розуміння соціокультурного контексту, в якому існує етнічна група, включаючи історію, політику, економіку, суспільні норми, та інші фактори, які впливають на етнічну свідомість.

До програми просвітницько-профілактичних заходів з формування адекватного образу Батьківщини сучасних українців можуть увійти, на нашу думку, наступні:

1. *Інформаційно-просвітницькі заходи.* Метою цих заходів є підвищення рівня обізнаності та розуміння громадськістю певної теми, формування критичного мислення, сприяння розвитку навичок аналізу і оцінки інформації, а також стимулювання активної громадянської позиції. Ці заходи можуть включати різні форми комунікації, такі як лекції, семінари, тренінги, дискусії, круглі столи, презентації, виставки, вебінари, конференції на теми: “Етногенез української нації”, ”Витоки та особливості української культури”, “Я - українець”, “Цінності моєї нації”, “Батьківщина - джерело життя”.

2. *Корекційно-розвиткові заняття* можуть бути цікавим та ефективним способом формування образу Батьківщини у дітей. Такі заняття можуть вміщувати наступні форми та методи роботи з учнями:

- вивчення національних символів, таких як прапор, герб, гімн, національні ремесла та інші прояви культури Батьківщини. Можна проводити візуальні дослідження та розповідати про значення кожного символу;
- організація арттерапевтичних майстер-класів з виготовлення продуктів національних ремесел, виготовлення національних страв, виконання національних танців та інших культурних активностей. Це дозволяє дітям власноруч створювати елементи національної культури та відчувати себе її частинкою;
- використання різних графічних технік, таких як малювання, розфарбовування, аплікація та інші, для візуалізації образу Батьківщини. Це допомагає дітям виразити свої власні уявлення та сприяє розвитку творчих навичок.

Описані заходи просвітницько-профілактичних заходів з формування адекватного образу Батьківщини сучасних українців потребують уточнення шляхом емпіричного дослідження та підтвердження їх ефективності. Зазначене складає перспективи подальших наукових розвідок з проблеми дослідження.

Висновки до другого розділу

Аналіз результатів емпірично-діагностичного дослідження змісту гендерних особливостей сприймання образу Батьківщини дав змогу зробити наступні висновки:

1. Діагностика складових етнічної свідомості складний процес, що може виконуватися за використання різних діагностичних підходів та методів. Аналіз сучасних діагностичних інструментів вивчення особливостей етнічної свідомості, сприймання образу Батьківщини дозволяє визначити проєктивний та суб'єктивний підходи до психодіагностичного методу як провідні у діагностиці цього спрямування. Так, більшість методик вивчення складових етнічної свідомості являють собою опитувальники.

2. Діагностика гендерних особливостей сприймання образу Батьківщини ґрунтувалася на використанні таких методик, як *шкала експрес-оцінки почуттів, пов'язаних з етнічною належністю, розроблена М.М. Лебедевим; методика дослідження типів етнічної ідентичності Г.У. Солдатової та С.В. Рижової*.

3. За результатами діагностики виявлено відмінності в сформованості одного з типів етнічної ідентичності. Так, тип етнічної ідентичності “етноізоляціонізм” представлений у вибірці “хлопці” і відсутній у вибірці “дівчата”.

4. Враховуючи тенденцію до гіперетнічності, що може призвести до етнічної інтолерантності, система просвітницько-профілактичних заходів з формування адекватного образу Батьківщини сучасних українців повинна включати інформаційно-просвітницькі та корекційно-розвиткові заняття.

ВИСНОВКИ

Аналіз психологічної літератури та емпіричне дослідження гендерних особливостей сприймання образу Батьківщини дозволяють зробити наступні висновки:

1. Образ Батьківщини - це складний феномен, який відображає сприйняття та сприяє формуванню відносин між індивідами та їхньою країною як батьківської фігури. Він має емоційний, історичний, географічний, соціокультурний та соціополітичний аспекти, які взаємодіють між собою та впливають на сприйняття та розуміння Батьківщини. У структурі даного концепту можна виокремити наступні складники: афективний (образ Батьківщини включає емоції, пов'язані з почуттям приналежності до власної країни, такі як національна ідентичність, гордість, любов, повага та гідність), когнітивний (образ Батьківщини відображає історичну спадщину, традиції, мову, мистецтво, музику, кухню та інші аспекти культури країни, які формують національну ідентичність та унікальність).

2. Гендерні маркування можуть впливати на сприйняття образу Батьківщини, оскільки відносини між статями, ролі та очікування можуть мати відображення в сприйнятті країни як батьківської фігури. Ключовими аспектами гендерного маркування сприйняття образу Батьківщини є наступні: образ Батьківщини може бути пов'язаний з відповідними рольовими очікуваннями для чоловіків та жінок, такими як захист, робота, материнство, догляд та інші аспекти статевої ролі; гендерні стереотипи можуть впливати на сприйняття образу Батьківщини, тобто на спосіб, яким люди сприймають цей образ на підставі статево-рольових очікувань, пов'язаних з гендером; тяжіння до еталонного образу в чоловічій вибірці, що може призводити до етноцентричної позиції, а отже до зниження етнічної толерантності.

3. Етнопсихологічне дослідження - це наукове дослідження, яке вивчає психологічні особливості та процеси в різних культурах та етнічних групах. Етнопсихологічні дослідження мають враховувати контекстуальний підхід, тобто вивчення поведінки та психологічних процесів в реальному соціальному контексті, в якому вони відбуваються. Важливо враховувати різноманітні аспекти контексту, такі як соціальна структура, економічні умови, політична система, релігія та інші фактори, зокрема, - війна. До поширених, в межах проблеми дослідження, діагностичних інструментів слід віднести наступні: *методика «Заверши картину»* Н.О. Никончук, К.І. Хохлової; *шкала експрес-оцінки почуттів, пов'язаних з етнічною належністю, розроблена М.М. Лебедєвим*; *методика вираженості етнічної ідентичності Дж. Фінні MEIM (Multigroup Ethnic Identity Measure)*; *методика оцінки позитивності та невизначеності етнічної ідентичності А.Н. Татарко, Н.М. Лебедева*; експрес-опитувальник *"Індекс толерантності"* Г.У. Солдатової, О.А. Кравцової, О.Е. Хухлаєва, Л.А. Шайгерової, *методика дослідження типів етнічної ідентичності Г.У. Солдатової та С.В. Рижової*. Ураховуючи предмет та завдання нашого дослідження, ми зупинилися на таких методиках, як: *шкала експрес-оцінки почуттів, пов'язаних з етнічною належністю, розроблена М.М. Лебедєвим*; *методика дослідження типів етнічної ідентичності Г.У. Солдатової та С.В. Рижової*

4. Результати діагностики гендерних особливостей сприймання образу Батьківщини вказують на те, що хлопці віддають перевагу ідентифікації зі своєю етнічною групою та мають більш високий рівень етноізоляціонізму, тобто відчуття розриву з іншими культурами та групами. У цьому типі ідентичності люди більш нахилені до підтримки та захисту своєї культури та традицій від зовнішніх впливів. Відсутність цього типу ідентичності у дівчат може свідчити про те, що вони більш відкриті до інших культур та мають більш гнучке ставлення до ідентичності. Це може бути пов'язано з різними соціальними очікуваннями, які транслуються до

хлопців та дівчат у суспільстві. Так, можливо, що на хлопців існує певний тиск з боку оточення у зв'язку з війною та актуалізацією гендерної ролі “захисник”.

5. Формування адекватного образу Батьківщини у сучасних українців може бути досягнуто за допомогою ряду просвітницько-профілактичних та корекційно-розвиткових заходів, які сприяють розумінню та визнанню різноманіття української культури, історії та національної спадщини. Система заходів включає заходи різного типу (лекції, семінари, тренінги, дискусії, круглі столи, презентації, виставки, вебінари, конференції, арттерапевтичні майстерні та ін.) та мають спиратися, на нашу думку, на рефлексію власної етнічної ідентичності, розвиток етнічної обізнаності та досвідченості, розвиток здатності до розуміння соціокультурного контексту, в якому існує етнічна група, включаючи історію, політику, економіку, суспільні норми, та інші фактори, які впливають на етнічну свідомість. Ефективність просвітницько-профілактичних та корекційно-розвиткових заходів з формування адекватного образу Батьківщини сучасних українців може бути визначена тільки шляхом емпіричного дослідження та аналізу результатів цих заходів. Це і складає перспективи подальших розвідок з проблеми дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аршава І. Ф. , Гузь Я. В. Вплив етнічної ідентичності на формування базових цінностей особистості. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Психологія»*. 2017. Вип. 23. С.49-58.
2. Борисов В. В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді : дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.07. Тернопіль, 2006. 528 с.
3. Вирост І.С. Національна самосвідомість: проблеми визначення й аналізу. *Філософська та соціологічна думка*. 1989. № 7. С.11– 19.
4. Гаврилюк Н. Традиційні звичаї як система спадкоємної культурної трансмісії (засади та досвід вивчення). *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 3. С. 47-63.
5. Гафіатуліна А.В. Психологічні особливості формування національної самосвідомості студентської молоді України. Дис. ... кан. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ, 2017. 193 с.
6. Гнатенко П.И. Национальный характер. Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1992. 140 с.
7. Дильтей, В. Типы мировоззрения и обнаружения их в метафизических системах. *Новые идеи в философии: философия и ее проблемы*. Санкт-Петербург, 1912. Сб. 1. С. 126.
8. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osv%D1%96ti/konczepczyia-naczionalno-patriotichnogo-vixovannya-ditej-ta-molodi.html>

9. Кравець В. П., Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерні дослідження: прикладні аспекти : монографія. Тернопіль : Навчальна книга, 2013. 448 с.
10. Мироненко П.В. Конфліктологічний вимір становлення ідентичності української нації. *Суспільно-політичні процеси*. 2016. Вип. 4. С. 80-95. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubpolpr_2016_4_6
11. Михальчук Ю. О. Психолого-педагогічні умови гармонізації етнічної самосвідомості старшокласників : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Ю. О. Михальчук. Київ, 2005. 19 с.
12. Мотрук Р.В. Етнічна ідентичність як чинник професійного самовизначення особистості: досвід структурно-динамічного моделювання. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. № 2(31). 2013. С. 173-180.
13. Никончук Н.О., Хохлова К.І. Образ України в етнічній свідомості молодших школярів та підлітків з Південного регіону. *Психологія та педагогіка: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень*: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (18-19 жовтня 2019 р., м. Одеса). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2019. Ч. 2. С. 22-26.
14. Никончук Н.О., Хохлова К.І. Порівняльне дослідження образу України в етнічній свідомості молодших школярів та підлітків. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості*. Том. VI, 2019. С. 266-278.
15. Праченко О.А. Розвиток гендерної толерантності при вирішенні міжособистісних конфліктів у юнацькому віці. Дис. ... кан. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2021. 238 с.

16. Психологічні закономірності реалізації конструктивних функцій етнокультури в інформаційному суспільстві: монографія / М.-Л.А. Чепи, М.І. Савіна, С.Є. Солодчук [та ін.]; за редакцією М.-Л.А. Чепи. Київ, 2015. 131 с.
17. Рибак О.С. Культурно-ціннісні орієнтації студентів з різним рівнем етнічної ідентичності. Дис. ... кан. психол. наук : 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Львів, 2020. 235 с.
18. Савицька О.В., Співак Л. М. Етнопсихологія: Навчальний посібник. Київ: Каравела, 2011. 264 с.
19. Ставицький Г. А. Соціально-психологічний тренінг розвитку етнічної самосвідомості у старшому юнацькому віці. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»*. Додаток 2 до Вип. 36: Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». Випуск 12. Київ : Гнозис, 2015. С. 249-260.
20. Фурса М. В. Понятійно-структурний аналіз національної свідомості: дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03. Львів, 1996. 207 с.
21. Чепи М.-Л.А., Савіна М.І., Солодчук С.Є. Навчально-методичні проблеми розробки сценаріїв реалізації конструктивних функцій етнокультури в інформаційному суспільстві: посібник / [за редакцією Чепи М.-Л.А.] Київ: Педагогічна думка, 2015. 80 с.
https://lib.iitta.gov.ua/10060/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf
22. Шульга Н.А. Этническая самоидентификация личности. Киев: Ин-т социологии НАН Украины, 1996. 199 с.
23. Юрченко В.І. Формування в молоді національної самосвідомості – одне з головних завдань освіти. *Рідна мова: Квартальник українського вчительського товариства у Польщі*. 2012. № 18. С.13-15.

24. Barth F (1969) *Ethnic groups and boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Oslo: Scandinavian University Press.
25. HERSKOVITS, Melville J. «Some Psychological Implications of Afroamerican Studies», in Sol Tax, ed., *Acculturation in the Americas. Proceedings and Selected Papers of the XXIXth International Congress of Americanists*, New York, Cooper Square Publishers (1st ed. 1952): 152-160.